

Krzysztof Pęczak

Chorągiew Pomorska Związku Hallerczyków z siedzibą w Bydgoszczy i jej Placówki w latach 1920-1939

1. Powstanie i rozwój organizacyjny Związku Hallerczyków

Zalążkiem Związku Hallerczyków był oddział, który powstał na Górnym Śląsku w połowie 1920 r. Jego celem była walka zbrojna z Niemcami o przyłączenie Górnego Śląska do Polski.¹ Takie oddziały regionalne organizowano także w innych częściach kraju, a z nich powstał później Związek o zasięgu ogólnopolskim. Związek Hallerczyków został utworzony w sierpniu 1921 r. w Warszawie z inicjatywy byłych żołnierzy formacji hallerowskich. Związek był organizacją kombatancką, do której mogli wstępować oficerowie, podoficerowie i żołnierze następujących formacji wojskowych: II Brygady Legionowej, II Korpusu Posiłkowego, Oddziału Murmańskiego, IV Dywizji generała Żeligowskiego, V Dywizji Syberyjskiej, Oddziałów Ochotniczych z Włoch, Błękitnej Armii oraz Armii Ochotniczej z 1920 r. Dnia 18 lutego 1924 r. Związek Hallerczyków został oficjalnie zarejestrowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Według statutu, do najważniejszych zadań Związku należało: szerzenie i czuwanie nad czystością idei narodowej, łączność koleżeńska i niesienie pomocy członkom Związku, opiekowanie się inwalidami i sierotami pozostałymi po poległych Hallerczykach, kształcenie i pielęgnowanie ducha wojskowego wśród młodzieży i społeczeństwa oraz działalność kulturalno-oświatowa i społeczno-narodowa.²

Pierwszy Walny Zjazd Związku Hallerczyków odbył się w Katowicach w dniach 21-22 października 1922 r.³ Na zjazd ten przybyli Hallerczycy ze wszystkich dzielnic Polski oraz bardzo wielu gości i sympatyków Związku. W trakcie obrad zjazdu delegaci podjęli szereg uchwał i postanowień, które miały stanowić solidny fundament dla przyszłej działalności Związku Hallerczyków. Między innymi Związek miał być organizacją apolityczną, a jego członkowie mieli stać na straży Konstytucji polskiej. Hallerczycy mieli także bronić i pomnażać dziedzictwo narodowe, które jest największym skarbem Polski. Należy jednak zaznaczyć, że Związek od początku znajdował się pod wpływami endecji, a ideologię narodową wsparto na zasadach religii chrześcijańskiej. Na zjeździe w Katowicach podzielono cały Związek terytorialnie i przyjęto nazwy: zamiast Okręg – Chorągiew, a zamiast towarzystwo, koło czy oddział – Placówka.⁴ Delegaci postanowili również, że Związek Hallerczyków będzie miał swój organ prasowy – miesięcznik „Straż nad Wisłą”, a na redaktora tego pisma wybrali Mariana Dienstl-Dąbrowę. Pierwszym prezesem Zarządu Głównego Związku Hallerczyków został generał Edward de Castellaz.⁵

Kolejny Walny Zjazd Związku Hallerczyków odbył się w dniach 16-17 lutego 1924 r. w Bydgoszczy. W zjeździe tym uczestniczyli delegaci ze Lwowa, Wilna, Krakowa, Lublina, Warszawy, Poznania, Górnego Śląska, Pomorza i Kresów Wschodnich.⁶ Na zjazd przybył również honorowy przewodniczący Związku Hallerczyków, generał broni – Józef Haller. Na Zjeździe Bydgoskim omawiano wiele istotnych spraw i podjęto ważne uchwały, z których najważniejsze to: powołanie do życia Drużyn Błękitnych przy Związku Hallerczyków i powołanie Spółdzielni Hallerczyków.

Drużyny Błękitne miały spełniać rolę Koła Młodzieży przy Związku Hallerczyków. Młodzież miała otrzymać w nich należyte przygotowanie wojskowe, które później powinno procentować podczas służby w szeregach Wojska Polskiego.⁷ Drużyny Błękitne przy Związku Hallerczyków nie miały też być konkurencją dla Związku Harcerstwa Polskiego, lecz miały się z harcerstwem wzajemnie uzupełniać na polu patriotycznego wychowania młodzieży.⁸ Drużyny Błękitne postrzegano jako szkołę, która kształciłaby przyszłych członków Związku Hallerczyków. Pierwsza Drużyna Błękitna powstała przy Placówce w Hajdukach Wielkich na Górnym Śląsku.⁹

Natomiast Spółdzielnia Hallerczyków miała być spółką z ograniczoną odpowiedzialnością. Jej siedzibę planowano umieścić w Warszawie. Spółdzielnia miała zapewnić Związkowi odpowiednie środki materialne dla rozwoju jego działalności.¹⁰ Kapitał Spółdzielni stanowiły udziały wnoszone przez członków Związku. Wartość jednego udziału wynosiła 10 złotych polskich.¹¹

Bydgoszczanie przywitali generała Hallera i jego byłych żołnierzy z wielkim entuzjazmem i radością. Wszyscy przyjezdni Hallerczyki mieli zapewnione noclegi w hotelach bądź na kwaterach prywatnych.¹² Zjazd Bydgoski wykazał, że byli żołnierze generała Hallera cieszą się dużą popularnością wśród społeczeństwa pomorskiego. Związek Hallerczyków oprócz Zjazdów Walnych odbywał także Kwartalne Zjazdy Delegatów Chorągwi i Zarządu Głównego. Pierwszy taki zjazd odbył się w Warszawie 14 stycznia 1923 r.¹³ Stałym miejscem zjazdów kwartalnych nie była Warszawa, gdyż na przykład w 1932 r. taki zjazd odbył się w Hallerowie, majątku nadmorskim generała Hallera.

Związek – tak jak już wspomniałem – był podzielony na Chorągwie, a w skład Chorągwi wchodziły poszczególne Placówki. Także Chorągwie urządzały swoje Doroczne Walne Zjazdy oraz Kwartalne Zjazdy Delegatów Chorągwi. Zarówno Zjazdy Walne jak i Kwartalne Chorągwi odbywały się każdorazowo w innej miejscowości. Przykładowo, w Chorągwi Pomorskiej w 1925 r. Zjazd Walny miał miejsce w styczniu w Inowrocławiu¹⁴, natomiast pierwszy Zjazd Kwartalny odbył się w maju w Bydgoszczy.¹⁵

Związek Hallerczyków działał na terenie całego kraju, ale najwięcej jego członków zamieszkiwało w województwach zachodnich i centralnych II Rzeczypospolitej. W skład Związku wchodziły następujące Chorągwie: Kielecka, Krakowska, Lubelska, Lwowska, Łódzka, Pomorska, Sosnowiecka, Śląska, Warszawska, Wielkopolska, Wileńska i Zagłębia Dąbrowskiego. Każda Chorągiew posiadała swój zarząd, na czele którego stał prezes. Prócz prezesa w skład zarządu wchodził: wiceprezes, skarbnik, sekretarz oraz kilku członków. Czasami w zarządzie był reprezentowany komendant Drużyn Błękitnych i kapelan danej Chorągwi. Przykładowo: Zarząd Chorągwi Pomorskiej na rok 1925/1926 składał się z 8 osób, wśród których byli: prezes, wiceprezes, skarbnik, sekretarz, kapelan Chorągwi, komendant Drużyn Błękitnych oraz dwóch członków zwykłych.¹⁶ Zarząd Chorągwi był

wybierany na Zjeździe Walnym danej Chorągwi i urzędował do kolejnego Zjazdu Walnego. Władzą zwierzchnią dla Zarządu Chorągwi był Zarząd Główny Związku Hallerczyków z siedzibą w Warszawie. Przykładowo, Zarząd Główny Związku Hallerczyków w 1925 r. składał się z 13 osób, które pełniły następujące funkcje: Józef Sierociński – prezes, Aleksander Dzierżawski – wiceprezes, Julian Ginsbert – sekretarz, Tadeusz Samulski – skarbnik, Teodozja Bitschanowa – sekretarka oraz Zofia Nowakowska, Stefan Zygodlewicz, Mieczysław Janowicz, Zdzisław Rejski, Władysław Sujkowski, Hieronim Twarowski, Bronisław Karwowski i Lucjan Miecznikowski – członkowie zarządu.¹⁷

Zarząd Główny wydawał dyrektywy dla poszczególnych Chorągwi, a te z kolei przekazywały zarządzenia do podległych sobie Placówek. Ważnym wydarzeniem w życiu każdej Chorągwi było uroczyste poświęcenie i nadanie sztandaru. Stawało się ono okazją do organizowania spotkań, które zawsze były manifestacją solidarności i spójności Hallerczyków. Niektóre Chorągwie Związku bardzo szybko otrzymywały sztandary, natomiast inne musiały dłużej czekać na tę uroczystą chwilę. Wszystko zależało od tego, jakimi środkami finansowymi dysponował zarząd danej Chorągwi. Na przykład: Chorągiew Warszawska poświęciła swój sztandar 17 października 1924 r., Chorągiew Łódzka uczyniła to 29 marca 1925 r.¹⁸, natomiast Chorągiew Pomorska dokonała poświęcenia w maju 1930 r.¹⁹

Poszczególne Chorągwie dążyły do tego, aby mieć swój własny, niezależny organ prasowy. Jednak utrzymywanie takiego organu wymagało sporych nakładów finansowych, na co nie było stać większości Chorągwi. W latach 1924–1926 Chorągiew Pomorska wydawała dwutygodnik „Hallerczyk”, ale z czasem pismo to upadło z powodu braku środków finansowych. Także Zarząd Główny Związku Hallerczyków chciał posiadać niezależny organ prasowy. Przez pewien czas był nim „Hallerczyk”, a później Związek nie posiadał już swego czasopisma. W latach 1927–1930 wiadomości urzędowe Związku były zamieszczane w miesięczniku, a następnie dwutygodniku „Szaniec”.²⁰ Natomiast po likwidacji „Szańca” Związek Hallerczyków, pozbawiony własnego organu prasowego, wydawał na prawach rękopisu „Informacyjny Biuletyn Wewnętrzny”.

Praca w Związku w latach 1920–1926 koncentrowała się wokół organizowania nowych Placówek oraz Drużyn Błękitnych. Hallerczycy skupiali się w tym okresie na oddziaływaniu ideologicznym na swoich członków i na przypominaniu im o wrogu zewnętrznym poprzez różnego rodzaju odczyty.²¹ Duży nacisk kładziono na utrzymywanie sprawności i ducha wojskowego swych członków. Poszczególne Chorągwie zwiększały liczbę swoich członków i liczbę posiadanych Placówek. Na przykład, Chorągiew Warszawska posiadała w 1924 r. 8 Placówek: Warszawa, Janów, Janowiec, Mława, Łomża, Chorzeby, Ciechanów i Wysokie Mazowieckie.²² Oprócz tego Chorągiew posiadała też Drużynę Błękitną, która liczyła w 1925 r. 40 chłopców i 20 dziewcząt. Natomiast Chorągiew Zagłębia Dąbrowskiego przeżywała w latach 1922–1924 chwilowy kryzys w swojej działalności, który został jednak przezwyciężony na początku 1924 r. Nowy Zarząd Chorągwi przystąpił do intensywnej pracy i w przeciągu roku zorganizował 7 Placówek w: Sosnowcu, Dąbrowie, Czeladzi, Niemcach, Strzemieszycach, Siewierzu i Koziogłowach. Aktywna w tym okresie była również Chorągiew Łódzka, która urządziła odczyty, posiedzenia dyskusyjne i zabawy taneczne dla werbowania członków.²³

Chorągiew Łódzka zorganizowała także III Walny Zjazd Związku Hallerczyków w Łodzi w dniach 28–29 marca 1925 r. Był to ostatni Walny Zjazd Związku Hallerczyków

przed przewrotem majowym. Na zjazd do Łodzi przybył również generał Józef Haller, entuzjastycznie witany przez miejscową ludność oraz gości zjazdu. Na zjeździe tym podsumowano miniony okres w działalności Związku, wybrano nowe władze oraz podjęto szereg uchwał, które między innymi dotyczyły: powołania Specjalnej Komisji dla Drużyn Błękitnych, obowiązkowego prenumerowania „Hallerczyka” przez wszystkich członków Związku, ustalenia minimalnej składki dla członków czynnych i wspierających.²⁴

Jeden z członków Związku zaproponował przeniesienie redakcji „Hallerczyka” z Bydgoszczy do Warszawy, ale zjazd nie wyraził na to zgody.

Po przewrocie majowym zaczął się nowy okres w działalności Związku. W latach 1926–1939 Związek znajdował się w opozycji do rządów sanacyjnych. Nie sprzyjało to dalszemu jego rozwojowi. Władze sanacyjne starały się nie dopuszczać do większych uroczystości organizowanych przez Związek Hallerczyków.²⁵ Członkowie Związku byli traktowani przez władze sanacyjne poniekąd jak obywatele drugiej kategorii, co bardzo utrudniało im życie. Mieli duże trudności z utrzymaniem jakiegokolwiek pracy, a prócz tego roztaczano nad nimi dyskretną opiekę policyjną.

IV Walny Zjazd Związku Hallerczyków odbył się w Poznaniu w dniach 23–24 maja 1926 r. Obradował on w specyficznych warunkach spowodowanych zamachem majowym. Na zjeździe wybrano nowe władze Związku oraz dyskutowano nad aktualną sytuacją polityczną w Polsce. Związek Hallerczyków w drugiej połowie lat dwudziestych i w latach trzydziestych kontynuował działalność ideologiczną oraz propagandową w zakresie utrzymania ducha wojskowego swych członków.²⁶ Związek manifestował swój negatywny stosunek do sanacji. Odmawiał, na przykład, udziału w organizowanych przez nią uroczystościach oficjalnych.²⁷

Członkowie Związku byli także bardzo czuli na wzrastające dążenia rewizjonistyczne ze strony Niemiec. Dali temu wyraz na V Walnym Zjeździe Związku Hallerczyków w Toruniu, w dniach 2–3 października 1927 r. Fragment uchwały zjazdowej brzmiał: „przelew krwi nie chcemy, lecz sprowokowani odpowiemy drugim Grunwaldem”.²⁸ Władze sanacyjne bardzo interesowały się działalnością Związku i chciały być zawsze dobrze poinformowane o imprezach organizowanych przez Hallerczyków. Jednak na zjazd w Toruniu, mimo otrzymanego wcześniej zaproszenia, nie przybył wojewoda pomorski Młodzianowski.²⁹

Związek organizował też wyjazdy swoich członków za granicę, w celu odwiedzin bratnich organizacji kombatanckich oraz na groby poległych we Francji towarzyszy. W 1928 r. Hallerczycy przywieźli stamtąd urnę z prochami żołnierzy, którzy zginęli pod Saint-Hilaire, i złożyli ją do Grobu Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy.³⁰ Hallerczycy w latach trzydziestych kontynuowali pracę nad rozwojem Drużyn Błękitnych, gdyż uważali, że Drużyny są przyszłością Związku. W dniu 11 maja 1930 r. został zorganizowany I Zlot Drużyn Błękitnych w Bydgoszczy.³¹ W tym samym roku odbył się też VIII Walny Zjazd Związku Hallerczyków w Królewskiej Hucie, w którym uczestniczył gen. Józef Haller. Zjazd miał miejsce w dniach 4–5 października i był połączony z obchodami 10. rocznicy „Cudu nad Wisłą” oraz obchodami 10. rocznicy istnienia Związku Hallerczyków na Śląsku. Związek pamiętał o zasługach Ignacego Jana Paderewskiego dla Polski i wysyłał do niego zaproszenia na swoje ważniejsze uroczystości, jednak wielki pianista nie przyjeżdżał na uroczystości związkowe do kraju.

Kolejną wielką manifestacją Hallerczyków przeciw zaborczości niemieckiej był IX Walny Zjazd Związku, który odbył się w Grudziądzu w dniach 15-16 sierpnia 1931 r. Zjazd ten połączono ze Zlotem Drużyn Błękitnych. Na zjeździe wybrano nowy Zarząd Główny Związku Hallerczyków, na czele którego stanął pułkownik Izydor Modelski. W przemówieniach zjazdowych na pierwszy plan wysuwała się sprawa niemieckich pretensji do Pomorza. Hallerczycy w rezolucji zjazdowej zaprotestowali przeciwko niemieckim planom odebrania Polsce Pomorza.³² Delegaci sprzeciwili się także polityce władz sanacyjnych, które pomniejszały zasługi jednych kombatanów, a eksponowały innych.

Sprawa Pomorza była także szeroko omawiana na X Walnym Zjeździe Związku Hallerczyków w Kruszwicy, który obradował w dniach 2-3 lipca 1932 r. Do sprawy niemieckich dążeń rewizjonistycznych odniósł się również kwartalny Zjazd Prezesów, Delegatów Chorągwi i Zarządu Głównego, który obradował w Hallerowie dnia 31 lipca 1932 r. W rezolucji Hallerczycy zapowiedzieli, że nigdy naród polski nie zgodzi się na uszczuplenie polskiego stanu posiadania, a już na pewno nie przystanie na odstąpienie Niemcom ziemi pomorskiej, która jest integralną częścią Rzeczypospolitej.³³ W 1933 r. sanacja przystąpiła do bardziej zdecydowanych akcji przeciwko Związkowi Hallerczyków. W marcu tego roku za działania zagrażające bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu zostały rozwiązane Placówki Hallerczyków w powiatach: bielskim, cieszyńskim, białskim, żywieckim i wadowickim. Władze sanacyjne zarzucały także Związkowi działania podburzające przeciwko rządowi oraz wydawanie nielegalnych ulotek i druków.

W lipcu 1933 r. podczas obrad XI Walnego Zjazdu Związku Hallerczyków w Toruniu położono nacisk na odwieczne prawo Polski do ziemi pomorskiej i wybrzeża. W rezolucji uchwalonej na XI zjeździe członkowie Związku zapowiedzieli, że ziemi pomorskiej nigdy i za żadną cenę nie oddadzą.³⁴ W jednej z uchwał delegaci dopominali się, aby rozpocząć na Pomorzu prace fortyfikacyjne celem wzmocnienia obronności państwa polskiego. W innej uchwale domagano się, aby władze państwowe powołały do życia na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Korpus Ochrony Pogranicza. Zjazd Toruński wystosował też protest do władz sanacyjnych przeciwko rozwiązaniu Chorągwi Krakowskiej i jej 230 Placówek pod pretekstem wystąpień antypaństwowych i antyżydowskich.³⁵ Delegaci uznali także, że zakaz noszenia historycznych błękitnych mundurów, wydany przez władze województwa krakowskiego, jest całkowicie bezprawny.

Sanacja w latach trzydziestych nie ograniczała się tylko do likwidowania bardziej aktywnych Placówek Związku. Władze używały także sił policyjnych przeciwko uczestnikom większych uroczystości hallerowskich. Taka sytuacja miała miejsce we wrześniu 1934 r. podczas obrad XII Walnego Zjazdu Związku Hallerczyków w Częstochowie. Podczas uroczystości na Jasnej Górze policja użyła pałek i broni przeciwko uczestniczącej w zjeździe młodzieży narodowej.³⁶ Przeciwko takiej postawie policji protestował gen. Józef Haller, który wniósł nawet protest do prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Piotrkowie. Jednak władze sanacyjne niewiele sobie robiły z takich protestów i dalej prowadziły swoją politykę wobec Związku. Delegaci zebrani w Częstochowie podnieśli między innymi sprawę pogłębiających się tarć wewnętrznych, nie służących spójności narodu, która to sprawa była bardzo istotna ze względu na zagrożenie ze strony hitlerowskich Niemiec. Nie wszyscy w Polsce to zagrożenie dostrzegali, lecz Związek Hallerczyków nie miał złudzeń co do obecnej i przyszłej polityki niemieckiej wobec Polski.

W 1934 r. Związek Hallerczyków liczył około 6 tysięcy członków, najwięcej w województwach zachodnich i centralnych.³⁷ Związek dbał o prawidłowe funkcjonowanie Drużyn Błękitnych, które były przeciwwagą dla Związku Strzeleckiego. W 1935 r. Związek Hallerczyków wszedł w konflikt ze Stronnictwem Narodowym, co spowodowało oziębienie wzajemnych stosunków. Od tego czasu Związek zbliżył się znacznie do Narodowej Partii Robotniczej. Na Zjeździe Związku Hallerczyków w październiku 1937 r. podjęto uchwałę wzywającą członków do wstępowania w szeregi Stronnictwa Pracy. Uchwała ta nie oznaczała likwidacji Związku, który nadal zachował samodzielność organizacyjną.³⁸

W 1937 r. Związek Hallerczyków zaangażował się w popieranie strajku chłopskiego w Małopolsce wschodniej. W odpowiedzi na te działania władze sanacyjne urządzały rewizje w lokalach Związku oraz dokonywały aresztowań działaczy hallerowskich.³⁹ Związek Hallerczyków organizował też obchody kolejnych rocznic: utworzenia Armii Polskiej we Francji, bitwy pod Rarańczą i bitwy pod Kaniowem. Między innymi w lipcu 1937 r. obchodzono uroczyste w Chełmży 20. rocznicę utworzenia Armii Błękitnej we Francji.⁴⁰ Pod koniec lat trzydziestych Związek silniej niż przedtem akcentował swój sprzeciw wobec niemieckich roszczeń do Pomorza. Stanowisko Hallerczyków zostało między innymi wyrażone w rezolucji antyniemieckiej uchwalonej w 1938 r. na Zjeździe Chorągwi Pomorskiej w Toruniu.⁴¹

Ostatni Walny Zjazd Związku Hallerczyków odbył się w Bydgoszczy w dniach 20-21 maja 1939 r. Był on wielką manifestacją jedności Polaków w obliczu zbliżającej się wojny. Na zjazd przybył również generał Józef Haller, który został uroczysto powitany przez społeczeństwo bydgoskie, władze wojskowe i samorządowe. Prezes Związku Hallerczyków Izydor Modelski w swoim przemówieniu przypomniał, że naród polski od niemal 1000 lat prowadzi ciągłą walkę z napierającymi od zachodu Germanami.⁴² W rezolucji zjazdowej Hallerczyki podkreślili, że naród polski będzie nieugięcie bronić granic Rzeczypospolitej i odeprze wszelkie ataki wrogów. Hallerczyki zaapelowali także o współpracę wszystkich sił politycznych w Polsce w obliczu zagrożenia ze strony Niemiec. Delegaci zamknęli obrady Walnego Zjazdu w Bydgoszczy uroczystym odśpiewaniem „Roty”.⁴³

2. Działalność Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków

Chorągiew Pomorska była częścią składową Związku Hallerczyków, a teren jej działania pokrywał się z terenem Dowództwa Okręgu Korpusu VIII.⁴⁴ Inaczej mówiąc, Chorągiew obejmowała całe województwo pomorskie, część województwa poznańskiego oraz część województwa warszawskiego. Po dokonaniu zmian w podziale administracyjnym kraju w 1938 r. Chorągiew obejmowała już tylko województwo pomorskie. Zarząd Chorągwi Pomorskiej mieścił się w Bydgoszczy.

Najstarszym oddziałem na terenie Chorągwi była Placówka Nakło, która powstała już we wrześniu 1920 r. Placówka w Nakle szybko się rozwijała, a niedługo po powstaniu wizytował ją generał Józef Haller.⁴⁵ Kolejne Placówki powstały w Bydgoszczy, Inowrocławiu i Grudziądzu w 1921 r. Ważnym wydarzeniem było także powstanie oddziału toruńskiego we wrześniu 1922 r.⁴⁶ Placówka ta szybko włączyła się w nurt pracy związkowej i stała się jedną z bardziej prężnych Placówek na Pomorzu. W 1922 r. odbyło się w Byd-

goszczy spotkanie przedstawicieli Placówek z Inowrocławia, Grudziądza, Torunia i Bydgoszczy, którzy postanowili utworzyć Okręg Związku Hallerczyków z siedzibą w Bydgoszczy. Na pierwszego prezesa okręgowego wybrano Jerzego Kozakiewicza z Placówki Bydgoszcz. Jego pomocnikiem został Mieczysław Gościński, który objął funkcję sekretarza Okręgu. Po I Walnym Zejeździe Związku w Katowicach zmieniono nazwę Okręg na Chorągiew Pomorska.⁴⁷ Dokonano również zmian w Zarządzie Chorągwi Pomorskiej. Dotychczasowy prezes Jerzy Kozakiewicz złożył urząd, a na jego miejsce powołano porucznika rezerwy – Stanisława Pałaszewskiego. Nowy zarząd przystąpił niezwłocznie do organizowania kolejnych Placówek na terenie Chorągwi. W tę działalność zaangażowali się szczególnie mocno druhowie: A. Barski z Oddziału Toruń oraz S. Kowalski z Placówki Inowrocław. Niebawem powstały też nowe Oddziały w: Mogilnie, Strzelnie, Chełmnie, Skórczu, Chełmży, Brodnicy, Kurzętniku, Starogardzie, Tczewie i Gniewie.⁴⁸ Placówki te w pierwszym okresie swojej działalności położyły szczególny nacisk na werbowanie nowych członków. Zarządy Oddziałów apelowały w prasie lokalnej do byłych Hallerczyków, aby wstępowali w szeregi Związku. Tylko cztery spośród wyżej wymienionych Placówek zostały po pewnym czasie zlikwidowane z powodu małej liczby członków czynnych. Były to Oddziały w: Kurzętniku, Starogardzie, Tczewie i Gniewie.

Chorągiew Pomorska Związku Hallerczyków, wzorem innych Chorągwi, wydawała swoim członkom legitymacje związkowe, które potwierdzały przynależność danej osoby do Chorągwi Pomorskiej oraz regularne opłacanie składek członkowskich. Członkowie Zarządu, którzy posiadali dyplom „Mieczy Hallerowskich”, mogli nosić złoconą odznakę „Miecze Hallerowskie”. Odznakę tę nadawała Kapituła Mieczów Hallerowskich.

W 1922 r. Zarząd Chorągwi Pomorskiej zaczął wspierać finansowo takie instytucje, jak: Dom Ociemniałego Żołnierza oraz Dom św. Józefa dla synów obrońców Ojczyzny imienia Generała Józefa Hallera.⁴⁹ Szczególnie bliski był dla Hallerczyków Dom św. Józefa w Bydgoszczy. Dyrektorem tego Domu był Hallerczyk – ks. dr Zygmunt Rydlewski. Dom św. Józefa opiekował się sierotami po poległych żołnierzach oraz synami ubogich inwalidów wojennych. Mieścił się początkowo na Wilczaku, a od lipca 1922 r. nowa siedziba Domu znajdowała się przy ul. Śniadeckich nr 53/54.⁵⁰ Zarząd Chorągwi Pomorskiej starał się także pomagać bezrobotnym członkom Związku i w tym celu uruchomił sekcję pośrednictwa pracy przy Chorągwi. Dzięki tej inicjatywie wielu Hallerczyków otrzymało pracę. Na początku 1923 r. zarówno Zarząd Chorągwi jak i poszczególne Placówki zaangażowały się w obronę generała Józefa Hallera, atakowanego przez prasę lewicową po zabójstwie prezydenta Gabriela Narutowicza.

Kolejną inicjatywą Hallerczyków był – urządzony w marcu 1923 r. w Bydgoszczy – „Tydzień Inwalidy Hallerczyka”. Była to akcja organizowana przez Placówkę Bydgoszcz i miała na celu wsparcie inwalidów – Hallerczyków, którzy cierpieli głód i nędzę.⁵¹ Kwesta na ulicach Bydgoszczy przyniosła pokaźny dochód, który przekazano na rzecz Powiatowego Komitetu Pomocy Inwalidom Wojennym w Bydgoszczy. Prócz kwesty zorganizowano również przedstawienie w Teatrze Miejskim, z którego dochód przekazano także na inwalidów.⁵² Podobną akcją zorganizował w maju 1923 r. Zarząd Chorągwi Pomorskiej, lecz tym razem objęła ona swym zasięgiem teren całej Chorągwi. Zebrane w czasie akcji pieniądze zostały przekazane na Fundusz Inwalidów, Wdów i Sierot oraz na Dom św. Józefa w Bydgoszczy. Z inicjatywy Hallerczyków zorganizowano w Bydgoszczy w paź-

dzienniku 1923 r. I Bal Błękitny w salach hotelu „Pod Orłem”. Dochód z bufetu został przekazany na Dom św. Józefa w Bydgoszczy.⁵³

W listopadzie 1923 r. odbył się w Nakle Doroczny Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej. Na zjeździe podsumowano działalność Zarządu Chorągwi oraz pracę bardziej aktywnych Placówek. Powołano także szereg komisji zjazdowych oraz wydziały prasowe przy Placówkach i Chorągwi.

W lutym 1924 r. odbył się w Bydgoszczy, zorganizowany przez Chorągiew Pomorską, II Walny Zjazd Związku Hallerczyków, na który zjechało około 500 delegatów z całej Polski.⁵⁴ Zjazd Bydgoski połączony był z uroczystymi obchodami 6. rocznicy bitwy pod Rańczą. Jedną z atrakcji zjazdu był Raut Błękitny zorganizowany przez Zarząd Chorągwi Pomorskiej w salach Strzelnicy. Obrady zjazdu w Bydgoszczy zdominowała sprawa tworzenia Drużyn Błękitnych przy Związku Hallerczyków. Ostatecznie delegaci postanowili, że należy jak najszybciej rozpocząć tworzenie Drużyn Błękitnych przy Chorągwiach i Placówkach.⁵⁵ Niezwłocznie po zakończeniu Zjazdu Bydgoskiego przystąpiono w Placówkach podległych Chorągwi Pomorskiej do organizowania Drużyn Błękitnych. Pierwszą Drużyną Błękitną na Pomorzu założył druż Władysław Malinowski przy Placówce Toruń Związku Hallerczyków.⁵⁶ Wkrótce powstały kolejne Drużyny Błękitne przy Placówkach: Inowrocław, Grudziądz, Chełmno, Chełmża, Strzelno i Nakło. Hallerczycy oddelegowani do pracy w Drużynach Błękitnych dbali przede wszystkim o prawidłowe przygotowanie młodzieży do służby wojskowej. Drużyny należące do Chorągwi Pomorskiej pracowały w tym czasie bardzo intensywnie nad utrzymaniem sprawności fizycznej swoich członków. W maju 1924 r. Zarząd Chorągwi zorganizował po raz drugi „Tydzień Inwalidy Hallerczyka”. Do akcji tej włączyło się także Bydgoskie Koło Inwalidów Wojennych.⁵⁷ Także w maju 1924 r. odbyło się poświęcenie sztandaru Placówki Bydgoszcz Związku Hallerczyków. Ojcem chrzestnym sztandaru został generał Władysław Jung, a matką chrzestną hrabina Lola Kalinowska. Z kolei w sierpniu 1924 r. odbyło się poświęcenie sztandaru Placówki Grudziądz.⁵⁸

Wydarzeniem o istotnym znaczeniu było rozpoczęcie wydawania we wrześniu 1924 r. dwutygodnika „Hallerczyk”. Redagowane w Bydgoszczy pismo było organem Związku Hallerczyków i przyczyniło się do ożywienia pracy zarówno w Placówkach jak i w Chorągwiach. Ważną inicjatywą Hallerczyków było zorganizowanie w Bydgoszczy w październiku 1924 r. „Wieczoru Sienkiewiczowskiego”, z którego dochód w wysokości 606 złotych został przekazany na Dom św. Józefa.⁵⁹

W styczniu 1925 r. odbył się III Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej w Inowrocławiu. Na zjazd przybył generał broni Józef Haller oraz duża grupa gości i sympatyków Związku. W czasie obrad zjazdu delegaci wybrali nowy Zarząd Chorągwi Pomorskiej oraz opracowali plan pracy Chorągwi na kolejny rok. Hallerczycy wystosowali także apel do młodzieży polskiej, aby skupiała się ona w Drużynach Błękitnych.⁶⁰ W 1925 r., po długich i żmudnych przygotowaniach, została utworzona Drużyna Błękitna przy Placówce Bydgoszcz. W tym czasie na terenie Chorągwi najaktywniej działały Drużyny Błękitne z Torunia i Chełmży. We wrześniu 1925 r. odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru Placówki Toruńskiej Związku Hallerczyków. Na uroczystości do Torunia przybyło wielu znakomitych gości, w tym między innymi generał broni Józef Haller oraz prezes Związku Hallerczyków, Józef Sierociński.⁶¹ Byli również obecni przedstawiciele władz samorządowych i wojskowych. Ważnym wydarzeniem w 1925 r. było również przyłączenie do

Chorągwi Pomorskiej nowej Placówki w Kruszwicy, która funkcjonowała do 1925 r. w ramach Chorągwi Wielkopolskiej.

Rok 1926 był dla Chorągwi Pomorskiej okresem dużych zmian. Po zamachu majowym zmieniły się wzajemne stosunki między władzami państwowymi a władzami Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków. Władze sanacyjne śledziły dyskretnie działalność Chorągwi Pomorskiej i jej Placówek. Zalecano też wysokim urzędnikom państwowym, aby nie brali udziału w uroczystościach organizowanych przez Związek. Chorągiew od tej pory nie mogła też liczyć na żadne wsparcie finansowe ze strony państwa. Wszystko to razem utrudniało normalną pracę Chorągwi i Placówek.

W maju 1926 r. odbył się IV Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej w Mogilno. Był on połączony z uroczystym poświęceniem sztandaru Placówki Mogilno.⁶² Na zjeździe podsumowano działalność ustępującego Zarządu Chorągwi, wybrano nowy Zarząd oraz dyskutowano na temat aktualnych wydarzeń politycznych w kraju. Kolejna uroczystość organizowana przez Hallerczyków odbyła się w sierpniu 1926 r. w Bydgoszczy, gdzie miejscowa Placówka świętowała pięciolecie swego istnienia.

Zdecydowanie większą aktywność wykazali Hallerczycy z Pomorza w 1927 r. W czerwcu tego roku odbył się V Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej w Strzelnie. W czasie zjazdu odbyło się uroczyste poświęcenie sztandaru miejscowej Placówki. W sierpniu 1927 r. Placówki z Bydgoszczy i Torunia były wizytowane przez delegację ze Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w USA.⁶³ Z kolei we wrześniu tego roku odbyło się poświęcenie sztandaru Placówki Chełmno Związku Hallerczyków.

Jednak największym wydarzeniem 1927 r. był V Walny Zjazd Związku Hallerczyków w Toruniu.⁶⁴ Było to wielkie wyróżnienie zarówno dla Chorągwi Pomorskiej jak i dla Placówki Toruń. Zjazd został połączony z obchodami pięciolecia Placówki Toruń. Na Zjeździe Toruńskim Hallerczycy zaprotestowali bardzo wyraźnie przeciwko rewizjonistycznym dążeniom Niemiec, czym zyskali sobie duże poparcie miejscowej ludności. Placówki należące do Chorągwi Pomorskiej różniły się znacznie pod względem liczby posiadanych członków. Na przykład, w październiku 1927 r. Placówka Toruń liczyła 150 członków, Placówka Chełmno – 70 członków, Placówka Grudziądz – 40 członków, a Placówka Skórcz tylko 8 członków.⁶⁵ Zróżnicowanie to było charakterystyczne dla całego okresu międzywojennego. Przykładowo, w 1934 r. Placówka Bydgoszcz posiadała 93 członków, Placówka Grudziądz – 40 członków, Placówka Toruń – 35 członków, Placówka Pakość – 25 członków, natomiast Placówka Nakło tylko 15 członków.⁶⁶

W lipcu 1928 r. miały miejsce dwa ważne wydarzenia, w których uczestniczyli Hallerczycy z Pomorza. Pierwszym z nich był VI Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej, który odbył się w Grudziądzu. W rezolucji zjazdowej Hallerczycy wyrazili swoją gotowość do obrony Pomorza przed zaborczymi Niemcami. Drugim wydarzeniem był wyjazd delegacji Związku Hallerczyków do Saint-Hilaire we Francji na groby żołnierzy polskich poległych podczas I wojny światowej. Delegaci reprezentujący Chorągiew Pomorską przywieźli z Saint-Hilaire urnę z prochami poległych Hallerczyków. W październiku 1928 r. urnę złożono uroczysto do Grobu Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy. Uroczystość ta wzbudziła wielkie zainteresowanie wśród bydgoszczan.⁶⁷

W maju 1929 r. we wszystkich Placówkach Chorągwi Pomorskiej obchodzono uroczystość 10. rocznicę przyjazdu Armii Błękitnej do Polski. W sierpniu tego roku odbyło się

uroczyste poświęcenie sztandaru Placówki Chełmża Związku Hallerczyków. Na początku 1930 r. Hallerczycy urządzili w kilku Placówkach na terenie Chorągwi Pomorskiej Obchody Gwiazdkowe, podczas których składali sobie życzenia i śpiewali kolędy. W lutym 1930 r. odbyły się w Pucku uroczystości dziesięciolecia zaślubin Polski z Bałtykiem. W obchodach tych uczestniczyli: gen. Józef Haller oraz delegaci z Placówek Bydgoszcz i Toruń.⁶⁸ Uroczystości w Pucku miały świadczyć o tym, że Polska nigdy nie zrezygnuje ze swoich praw do Pomorza.

Najważniejszym wydarzeniem w 1930 r. było z pewnością poświęcenie sztandaru Chorągwi Pomorskiej. Uroczystość ta odbyła się w maju tego roku w Bydgoszczy. Uczestniczyli w tych obchodach znakomici goście z Francji i Stanów Zjednoczonych. Również w maju 1930 r. został zorganizowany w Bydgoszczy I Zlot Drużyn Błękitnych.⁶⁹ Zlot połączono z zawodami sportowymi o Mistrzostwo Chorągwi Pomorskiej. Zawody wygrała Drużyna Błękitna z Chełmna. W lipcu 1930 r. Zarząd Chorągwi Pomorskiej zorganizował wyjazd młodzieży z Drużyn Błękitnych na obóz instruktorski wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego do Hallerowa. W drugiej połowie 1930 r. ważnym wydarzeniem był niewątpliwie Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej w Nakle. Podczas zjazdu miejscowa Placówka Hallerczyków obchodziła dziesięciolecie swego istnienia. Delegaci zebrani w Nakle wybrali nowy Zarząd Chorągwi oraz przyjęli do Chorągwi Pomorskiej nowe Placówki z Kościerzyny, Gniewkowa i Szubina.

W 1931 r. uwaga Hallerczyków skupiła się na sprawie niemieckich roszczeń względem Pomorza. Problem ten był bardzo gruntownie omawiany na IX Walnym Zjeździe Związku Hallerczyków, który odbył się w połowie sierpnia 1931 r. w Grudziądzu.⁷⁰ W uchwałach zjazdowych Hallerczycy ponownie protestowali przeciwko zachłanności Niemiec. Zjazd w Grudziądzu zakończyły zawody sportowe Drużyn Błękitnych. Najlepszym Drużynom nagrody wręczał gen. J. Haller. W 1932 r. obchodzono uroczystości we wszystkich placówkach 10. rocznicę powstania Chorągwi Pomorskiej. Przy tej okazji Hallerczycy urządzali odczyty, ćwiczenia wojskowe oraz konkursy w strzelaniu do tarczy.

W dniach od 3 do 10 lipca 1932 r. odbył się na obszarze Chorągwi Pomorskiej Specjalny Tydzień Propagandowy. Celem tej akcji była zbiórka pieniędzy na budowę pomnika w Saint-Hilaire le Grand.⁷¹ Również w lipcu 1932 r. odbył się w Kruszwicy X Walny Zjazd Związku Hallerczyków połączony z zawodami Drużyn Błękitnych. W zjeździe uczestniczył generał broni Józef Haller, który udekorował sztandar Chorągwi Pomorskiej „Mieczami Hallerowskimi”. Dekoracja sztandaru była wielkim wyróżnieniem dla Chorągwi Pomorskiej i jej Placówek.⁷²

W 1933 r. na pierwszy plan ponownie wysunęła się sprawa niemieckich pretensji do Pomorza. Hallerczycy, chcąc podkreślić polskość tych ziem, urządzili w Toruniu XI Walny Zjazd Związku. Na zjeździe zaznaczyły się wyraźne akcenty antyniemieckie oraz gotowość Hallerczyków do obrony polskich granic.⁷³ Zarząd Chorągwi w 1934 r. koncentrował swoją uwagę przede wszystkim na ożywieniu pracy w Placówkach oraz na wyszukiwaniu zatrudnienia dla bezrobotnych ich członków, których było bardzo wielu. Na przykład w Placówce Pakość wynosiło 84%, w Placówce Grudziądz – 80%, w Placówce Chełmża – 70%, a w Placówce Nakło – 60%.⁷⁴ Na taki stan rzeczy składało się wiele czynników. Jednak zasadniczym problemem był ogólny kryzys w kraju oraz niechęć władz sanacyj-

nych do zatrudniania Hallerczyków. Kłopoty ze znalezieniem zatrudnienia przekładały się na jakość pracy w poszczególnych Placówkach. Niektóre z nich pracowały sporadycznie, inne zaś nie wykazywały prawie żadnej działalności. W tym czasie słabo pracowały Placówki w Inowrocławiu, Strzelnie, Mogilnie, Szubinie i Skórczu.

W sierpniu 1935 r. wspomniała uroczystość zorganizowała Placówka Chełmno, która świętowała dziesięciolecie swojego istnienia. W uroczystych obchodach uczestniczył Zarząd Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków.⁷⁵ W tym czasie nasiliły się akcje władz sanacyjnych przeciwko Hallerczykom. Policja konfiskowała odezwy generała Hallera skierowane do jego byłych żołnierzy, które rozpowszechniali członkowie Związku. Między innymi za taką działalność został aresztowany prezes Stanisław Pałaszewski.⁷⁶ Prócz tego działacze z poszczególnych Placówek urządzali wyjazdy do Gorzuchowa, aby odwiedzić generała Hallera w jego posiadłości. W drugiej połowie lat trzydziestych Związek kontynuował działalność propagandową, dbał o tężyznę fizyczną swoich członków, lecz niewielki był kontakt Hallerczyków z bronią. Nie mieli oni zbyt wielu okazji, aby ćwiczyć strzelanie do celu. Był to problem, któremu Związek starał się zaradzić.

W czerwcu 1938 r. odbył się Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej w Toruniu. Obradujący tam delegaci domagali się od władz sanacyjnych zerwania z dotychczasową polityką wobec Niemiec. Uchwalono także rezolucję antyniemiecką. Podobną wymowę miały rezolucje uchwalone w 1939 r. na ostatnim Walnym Zjeździe Związku Hallerczyków w Bydgoszczy. Członkowie Związku wyrażali gotowość do obrony granic Rzeczypospolitej oraz swój sprzeciw wobec niemieckich żądań względem Pomorza.⁷⁷ Zjazd w Bydgoszczy był manifestacją jedności społeczeństwa polskiego. W podobnej atmosferze obradował w czerwcu 1939 r. ostatni Walny Zjazd Chorągwi Pomorskiej we Włocławku. W uroczystościach zjazdu uczestniczyli przedstawiciele różnych środowisk politycznych, którzy w ten sposób manifestowali jedność społeczeństwa pomorskiego.⁷⁸

Ostatnią inicjatywą Hallerczyków pomorskich przed wybuchem wojny było sformowanie Ochotniczego Pułku Błękitnego Obywatelskiego Pogotowia Obrony Kraju, który składał się z 3 batalionów i kompanii specjalnej.⁷⁹ Akcja ta zyskała poparcie miejscowych władz i społeczeństwa pomorskiego. Wybuch II wojny światowej oznaczał kres pokojowej pracy Hallerczyków dla dobra Polski.

3. „Hallerczyk” – organ prasowy Związku Hallerczyków

Jak już wspominałem w I rozdziale, dwutygodnik „Hallerczyk” był organem Związku Hallerczyków wydawanym w Bydgoszczy. Ukazywał się z dużą regularnością 5 i 20 dnia każdego miesiąca.⁸⁰ Pierwszy numer „Hallerczyka” został wydany 5 września 1924 r., natomiast ostatni w lutym 1926 r.

Redakcja i administracja pisma mieściły się w Bydgoszczy przy ul. Jagiellońskiej 10. Redaktorem naczelnym przez cały okres ukazywania się pisma był Stanisław Pałaszewski. Urodził się w 1890 r. w Dąbiu Kujawskim. Ukończył w Kanadzie Polską Szkołę Podchorążych, w 1920 r. osiedlił się w Bydgoszczy. W latach 1924–1926 był redaktorem naczelnym „Hallerczyka”. Po likwidacji pisma pracował w latach 1926–1932 jako dziennikarz „Gazety Bydgoskiej”. Był adiutantem generała Józefa Hallera, prezesem Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków w latach 1922–1939, doświadczonym działaczem so-

kolim, zastępcą komendanta okręgowego Związku Powstańców i Wojaków, członkiem Zarządu Straży Obywatelskiej. Został zamordowany we Lwowie w 1939 r.⁸¹

„Hallerczyk” od momentu powstania był pismem, które propagowało pracę dla dobra narodu, przysposobienie i wychowanie wojskowe młodzieży oraz pomnażanie dziedzictwa narodowego. Dwutygodnik ten był łącznikiem pomiędzy bracią żołnierską.⁸² Redakcja „Hallerczyka”, pomimo kłopotów finansowych, starała się, aby cena pojedynczego numeru była przystępna dla przeciętnego czytelnika. Początkowo jeden numer kosztował 20 groszy, a następnie 30 groszy. Jedynie wydania okolicznościowe były droższe i kosztowały 50 groszy.

Pierwsze cztery numery ukazały się w bardzo skromnej formie. Zawierały one zaledwie osiem stron, jednak wywołały wielkie zainteresowanie wśród czytelników. Z czasem „Hallerczyk” zwiększył swoją objętość, ale wówczas sporo miejsca zaczęły zajmować różnego rodzaju reklamy. W pierwszych numerach „Hallerczyka” były podawane tylko najważniejsze okólniki, dokumenty i zarządzenia związane z działalnością Związku. Z biegiem czasu zaczęło się to jednak zmieniać. Na łamach pisma wiele uwagi poświęcano działalności Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków.⁸³ Zamieszczane były między innymi doniesienia z różnych Placówek Chorągwi, a także informacje o pracach Zarządu Chorągwi. Redakcja szeroko opisywała również działalność innych Chorągwi Związku Hallerczyków.⁸⁴

W każdym numerze dwutygodnika drukowano drobne utwory literackie dotyczące okresu walk o wolność Polski. Takie utwory były z reguły publikowane w odcinkach przez kilka kolejnych numerów. Przykładem może być opowiadanie „Lwów pod chmurami”.⁸⁵

W „Hallerczyku” publikowane były także materiały, które upamiętniały kolejne rocznice ważnych wydarzeń w dziejach Polski. Jako przykład można wskazać artykuł „W 900-letnią rocznicę koronacji Bolesława Chrobrego”.⁸⁶

Z czasem do dwutygodnika wprowadzono nowe działy, w których można było znaleźć aktualne informacje z kraju i ze świata. Do nowości należał też „Wesoły Kącik”, w którym zamieszczano dowcipy i anegdoty. Bardzo często bohaterami tych anegdot byli Żydzi.⁸⁷ Jeden z działów „Hallerczyka” poświęcony był sprawom sportowym. Zamieszczano w nim między innymi informacje o wynikach osiąganych przez Drużyny Błękitne.⁸⁸

Na łamach pisma wiele pisano o takich krajach jak Francja i Stany Zjednoczone, które były wyraźnie uprzywilejowane w stosunku do pozostałych. Interesowano się także aktualnymi sprawami naszych sąsiadów. Informowano o wydarzeniach w Niemczech, Czechosłowacji i Rosji radzieckiej.⁸⁹

W każdym numerze dwutygodnika znajdowała się rubryka „Z żałobnej karty”. Pisało w niej o byłych żołnierzach Armii generała Hallera, którzy polegli w czasie I wojny światowej.⁹⁰

Jak już wcześniej wspominałem, oprócz zwykłych numerów dwutygodnika wychodziły także numery okolicznościowe. Pierwszy taki numer został wydany z okazji III Walnego Zjazdu Związku Hallerczyków w Łodzi.⁹¹ Było to wydanie bardzo obszerne, a poza tym wzbogacone dużą ilością fotografii. Wiele miejsca poświęcono w tym numerze gospodarzowi zjazdu, czyli Chorągwi Łódzkiej. Kolejny numer okolicznościowy ukazał się z okazji poświęcenia sztandaru Placówki Hajduki Wielkie.⁹² Numer ten charakteryzował się także dużą ilością fotografii oraz reklam. W wydaniu tym opisano bardzo obszernie historię

Chorągwi Śląskiej oraz historię Placówki w Hajdukach Wielkich. Należy zaznaczyć, że wydania okolicznościowe ze względu na swoją wyjątkową szatę graficzną cieszyły się bardzo dużym zainteresowaniem czytelników.

Redakcja „Hallerczyka” starała się zamieszczać w każdym numerze chociażby krótką wzmiankę na temat działalności Józefa Hallera. Do osoby Błękitnego Generała odnoszono się zawsze z wielkim szacunkiem i ogromną czcią.⁹³

Na początku 1926 r. „Hallerczyk” przekształcił się w organ prasowy Związku Hallerczyków i Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Decyzja ta została podyktowana przez względy finansowe. Chodziło o poprawienie kondycji finansowej dwutygodnika. Od tej pory miał on nosić nazwę „Hallerczyk, Powstaniec – Wojak” i miał się ukazywać jako podwójny numer raz w miesiącu.⁹⁴ Jednak to przekształcenie nie przyniosło spodziewanej poprawy i dwutygodnik po wydaniu dwóch nowych numerów uległ likwidacji.

Należy stwierdzić, że dwutygodnik „Hallerczyk” dobrze spełnił swoje zadanie jako organ prasowy Związku Hallerczyków. Przede wszystkim wzmógł pracę organizacyjną wśród samych Hallerczyków i zaszczerpił w nich ideę współzawodnictwa. Poza tym zainteresował społeczeństwo organizacją Hallerczyków i ich działalnością.

Przypisy

- 1 S. Aksamitek, *Generał Józef Haller. Zarys biografii politycznej*, Katowice 1989, s. 168.
- 2 *Księga Pamiątkowa Dziesięciolecia Pomorza*, Toruń 1980, s. 494.
- 3 „Dziennik Bydgoski” nr 216, 1922, s. 3; „Dziennik Bydgoski” nr 232, 1922, s. 3.
- 4 *Księga Pamiątkowa...*, s. 495.
- 5 *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*, Warszawa 1999, s. 524.
- 6 „Dziennik Bydgoski” nr 38, 1924, s. 4.
- 7 „Hallerczyk” nr 1 z 5 IX 1924.
- 8 „Hallerczyk” nr 3 z 4 X 1924.
- 9 „Hallerczyk” nr 10 z 20 V 1925.
- 10 „Hallerczyk” nr 2 z 20 IX 1924.
- 11 „Hallerczyk” nr 3 z 4 X 1924.
- 12 „Dziennik Bydgoski” nr 33, 1924, s. 4.
- 13 „Dziennik Bydgoski” nr 15, 1923, s. 3.
- 14 „Hallerczyk” nr 2 z 20 I 1925.
- 15 „Hallerczyk” nr 12 z 20 VI 1925.
- 16 *Księga Pamiątkowa...*, s. 493.
- 17 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925.
- 18 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925; „Hallerczyk” nr 8 z 20 IV 1925.
- 19 *Księga Pamiątkowa...*, s. 499.
- 20 M. Jabłonowski, *Przyczynek do dziejów prasy polskich związków byłych wojskowych w latach 1918-1939*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” nr 2, 1991, s. 82.
- 21 T. Chinciński, *Militarne aspekty w działalności organizacji byłych wojskowych na Pomorzu w latach 1920-1939*, [w:] „Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej”, Toruń 1996, s. 140.
- 22 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925.
- 23 Ibidem.
- 24 „Hallerczyk” nr 8 z 20 IV 1925.
- 25 S. Aksamitek, *Generał...*, s. 169.
- 26 T. Chinciński, *Militarne...*, s. 143.

- 27 *Z życia Związku Hallerczyków na Górnym Śląsku*, Katowice 1924; Archiwum Akt Nowych (dalej cyt.: AAN), Archiwum I.J. Paderewskiego, mkr. 29992.
- 28 Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej cyt.: AP-T), Akta miasta Torunia, syg. 308.
- 29 Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt.: AP-B), Urząd Wojewódzki Pomorski – Wydział Bezpieczeństwa Publicznego w Toruniu (dalej cyt.: UWP-WBP), syg. 2016.
- 30 *Polska – Francja, Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, Warszawa 1983, s. 341.
- 31 *Księga Pamiątkowa...*, s. 499.
- 32 AP-B, UWP-WBP, syg. 4623.
- 33 AAN, Archiwum I.J. Paderewskiego, mkr. 29992.
- 34 AP-T, Starostwo Grodzkie w Toruniu, syg. 39.
- 35 S. Aksamitek, *Generał...*, s. 172.
- 36 *Ibidem*, s. 179.
- 37 *Encyklopedia Historii Drugiej...*, s. 524.
- 38 *Encyklopedia Historii Polski, Dzieje Polityczne*, t. II, Warszawa 1995, s. 636.
- 39 „Dziennik Bydgoski” nr 199, 1937, s. 1.
- 40 „Dziennik Bydgoski” nr 159, 1937, s. 4; AP-B, UWP-WBP, syg. 4549.
- 41 S. Aksamitek, *Generał...*, s. 190.
- 42 „Dziennik Bydgoski” nr 117, 1939, s. 2.
- 43 *Ibidem*.
- 44 *Księga Pamiątkowa...*, s. 493.
- 45 „Dziennik Bydgoski” nr 187, 1921, s. 2.
- 46 „Hallerczyk” nr 15 z 5 IX 1925.
- 47 *Księga Pamiątkowa...*, s. 495.
- 48 *Ibidem*, s. 496.
- 49 „Dziennik Bydgoski” nr 159, 1922, s. 5.
- 50 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925.
- 51 „Dziennik Bydgoski” nr 53, 1923, s. 3.
- 52 „Dziennik Bydgoski” nr 69, 1923, s. 5.
- 53 „Dziennik Bydgoski” nr 232, 1923, s. 6.
- 54 *Księga Pamiątkowa...*, s. 497.
- 55 „Słowo Pomorskie” nr 42, 1924, s. 3.
- 56 *Księga Pamiątkowa...*, s. 498.
- 57 „Dziennik Bydgoski” nr 107, 1924, s. 3.
- 58 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925.
- 59 *Ibidem*.
- 60 „Hallerczyk” nr 2 z 20 I 1925.
- 61 „Hallerczyk” nr 16 z 5 X 1925.
- 62 *Księga Pamiątkowa...*, s. 498.
- 63 *Ibidem*.
- 64 AP-B, UWP-WBP, syg. 2016.
- 65 *Ibidem*.
- 66 AAN, Akta gen. J. Hallera, mkr. 27848, Raport Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków z 10 XI 1934.
- 67 „Dziennik Bydgoski” nr 233, 1928, s. 2.
- 68 *Księga Pamiątkowa...*, s. 499.
- 69 *Ibidem*.
- 70 „Dziennik Bydgoski” nr 189, 1931, s. 8.
- 71 AP-B, UWP-WBP, syg. 2016.
- 72 „Dziennik Bydgoski” nr 155, 1932, s. 6.
- 73 „Dziennik Bydgoski” nr 151, 1933, s. 7.

- 74 AAN, Akta gen. J. Hallera, mkr. 27848, Raport Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków z 10 XI 1934.
- 75 AP-B, UWP-WBP, syg. 4552.
- 76 „Dziennik Bydgoski” nr 189, 1935, s. 14.
- 77 „Dziennik Bydgoski” nr 117, 1939, s. 2.
- 78 „Dziennik Bydgoski” nr 149, 1939, s. 19.
- 79 „Dziennik Bydgoski” nr 178, 1939, s. 11.
- 80 „Hallerczyk” nr 1 z 5 IX 1924.
- 81 J. Długosz, *Słownik dziennikarzy regionu pomorsko-kujawskiego*, Bydgoszcz 1988, s. 104; A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893-1939*, Bydgoszcz 1997, s. 163.
- 82 „Hallerczyk” nr 15 z 5 IX 1925 .
- 83 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925; „Hallerczyk” nr 12 z 20 VI 1925.
- 84 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925; „Hallerczyk” nr 10 z 20 V 1925.
- 85 „Hallerczyk” nr 2 z 20 I 1925.
- 86 Ibidem.
- 87 „Hallerczyk” nr 4 z 20 II 1925.
- 88 „Hallerczyk” nr 1 z 5 IX 1924.
- 89 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925; „Hallerczyk” nr 8 z 20 IV 1925.
- 90 „Hallerczyk” nr 6 z 20 III 1925.
- 91 Ibidem.
- 92 „Hallerczyk” nr 10 z 20 V 1925.
- 93 „Hallerczyk” nr 1 z 5 IX 1924.
- 94 „Hallerczyk” nr 20/21 z 20 XII 1925.